

*Камишова Т. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**Шевчук Д. Т.,**магістрантка кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню англійськомовної демографічної лексики. У зв'язку з цим у статті визначається поняття «демографічна лексика», встановлюються способи, моделі, елементи та компоненти творення демографічної лексики англійської мови. Окрему увагу приділено в статті аналізу способів та трансформацій її україномовного перекладу.

Демографічна лексика вживається для позначення понять, пов'язаних із особливостями, закономірностями і процесами розвитку населення. В англійській мові вона формується морфологічним, морфолого-синтаксичним, семантичним, синтаксичним способом. Афіксальний, в першу чергу, префіксально-суфіксальний спосіб, є досить продуктивним морфологічним способом формування англійськомовної демографічної лексики. Вона формується також словоскладанням і скороченням, що є власне морфолого-синтаксичними способами її творення, та метафоричним, що є одним із семантичних способів її формування.

Найбільш поширеними одиницями англійськомовної демографічної лексики є словосполучення, утворені синтаксичним шляхом. Вони представлені підрядними та сурядними сполуками. Дво- та трикомпонентні одиниці, сформовані на основі моделей $Adj + N > N$, $N + N > N$, $Adj + N + N > N$, домінують серед інших сполук демографічної лексики англійської мови. Її сполуки формуються також за моделями $Part II + N > N$, $Adj + N > N$, $N + N + N > N$, $Part II + N + N > N$. Найвизначенішими в демографічній лексиці англійської мови є і чотирикомпонентні словосполучення.

Переклад англійськомовної демографічної лексики здійснюється за допомогою україномовних еквівалентів, транскодування, переважно адаптивного, калькування, що досить часто супроводжується вживанням адаптивного транскодування, шляхом опису, шляхом додавання чи вилучення прикметників. Трансформаційний переклад англійськомовної демографічної лексики виявляється в застосуванні простих і комплексних трансформацій, до яких входять прості трансформації. Найбільш поширеною трансформацією, вживаною для перекладу словосполучень англійської мови сфери демографії, є перестановка слів. Найбільш поширеними простими трансформаціями, що входять до складу комплексних, які вживаються для перекладу досліджуваних словосполук, є перестановка та додавання слів.

Ключові слова: англійська мова, демографічна лексика, калькування, опис, префіксація, способи творення та перекладу.

Постановка проблеми. Проблеми ефективності професійного спілкування завжди будуть актуальними не тільки для фахівців різних наукових і технічних сфер, але й для науковців-мовознавців, що займаються вивченням його формацій і одиниць. Особливу увагу філологи приділяють при цьому дослідженню фахової лексики, яка слугує засобом кодифікації та передачі квантів галузевого знання. Вона є також об'єктом зацікавлення перекладознавців, які вирішують проблеми галузевого перекладу, що дозволяє вдосконалити сферу результатів його лексикографічної фіксації та сприяє подальшому розвитку перекладознавства та термінознавства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на великий інтерес мовознавців та перекладознавців до фахової лексики різних мов [1–4], ще й донині не була досліджена демографічна лексика англійської мови, яка займає одне із найважливіших місць у розгляді демографічних проблем не тільки країн англійськомовного світу, але й світового співтовариства загалом. **Метою** статті постає у зв'язку з зазначеним вивчення англійськомовної демографічної лексики з позицій її творення та перекладу, а **завдання** статті пов'язані з визначенням ключових понять статті «демографія», «демографічна лексика», встановленням способів, моделей, елементів і компонентів творення демографічної лексики, аналізом способів її україномовного перекладу, в тому числі й трансформаційного.

Демографія є наукою, що вивчає закономірності та процеси розвитку населення, його чисельності та руху [5, с. 7]. Демографічні дані важливі для планування та розвитку демографічної політики, трудових ресурсів, проблем відтворення населення [6, с. 8]. Демографічна лексика позначає фахові поняття сфери демографії.

Коріння демографії сягають давнини. Незважаючи на те, що у Прадавньому Єгипті, Китаї, Античному світі, а також у часи Середньовіччя, знання та уявлення про народонаселення формувалися безсистемно, філософи та мислителі звертали увагу на взаємозв'язок чисельності населення та його загального розвитку. Так, наприклад, Конфуцій (551–479 до н.е.), філософ та мислитель Прадавнього Китаю, здійснив спробу визначення ідеальної пропорції між кількістю оброблюваної землі та чисельністю населення [6, с. 11]. Давньогрецький філософ та засновник філософської школи в Афінах Платон (428–347 рр. до н. е.) вважав обов'язковою умовою для збереження ідеальної держави певну кількість громадян, норми шлюбних відносин та вікові норми народження дітей [6, с. 12].

Зауважимо, що демографічна лексика фактично почала з'являтися в англійській мові з часів її появи та поширення на території Британських островів. Деякі одиниці надійшли до англійської мови з грецької та латинської мов, наприклад:

abjuration – «solemn renunciation, mid-15c., originally of heresy or idolatry, later of renunciations of oaths generally, from Latin *abiurationem* (nomin. *abiurati*) a denying on oath, noun of action from past-participle stem of *abiurare* deny on oath» [7, с. 18];

demography – «that branch of anthropology which studies life-conditions of a people by its vital and social statistics, 1880, from Greek *dēmos* – people» [7, с. 99].

Запозичення, сутність якого полягає в перенесенні певної мовної одиниці чи морфеми з однієї мови до іншої, з її подальшою асиміляцією в ній [8, с. 17], вважається науковцями одним із процесів творення мовних одиниць, лексичних, у першу чергу [9, с. 27]. Зауважимо, що запозиченням іменують і саму мовну одиницю, морфему, яка надходить з однієї мови до іншої [9, с. 28]. До запозичень відносять не тільки слова, але й окремі морфеми, які називають формантами, окремі компоненти словосполук, самі словосполучки, фрази [8, с. 19].

Окрім запозичення, англійськомовна демографічна лексика формується морфологічним, синтаксичним, морфолого-синтаксичним, а також семантичним шляхом. Продуктивність кожного із вищевизначених способів є різною. Так, морфологічний є досить продуктивним у формуванні демографічної лексики, що традиційно реалізується через афіксацію, власне

префіксацію (*overlive* – пережити, *underworld* – злочинний світ, *enslave* – поневолити, *postnatal* – післяродовий);

суфіксацію (*conjugal* – заміжжя, *migration* – міграція, *descendant* – нащадок, *colonist* – колоніст, поселенець; *residency* – місце проживання, *orphanage* – сирітство, *native* – корінний, *populate* – населяти);

префіксально-суфіксальним шляхом (*disengagement* – брак, що не відбувся, *dislocation* – дислокація, *disinheritance* – позбавлення спадщини, *displacement* – зміна місця проживання, *displaced* – волюжого, бродяга, *disabled* – інвалід, *illegal* – незаконний, *illegitimate* – нелегальний брак, народження дитини, *reproduction* – репродукція, *remarriage* – повторний шлюб).

Із зазначених найпродуктивнішим є префіксально-суфіксальний спосіб, що загалом характерно для творення більшості одиниць англійськомовного лексикону.

Морфолого-синтаксичним способом формуються складні лексеми англійської мови демографічної сфери. Способом реалізації при цьому виступає словоскладання, внаслідок чого виникають такі цільнооформлені одиниці, як: *baby-farm* – сім'я, що приймає дітей на виховання за плату, *single-handed* – одинока людина, *oldtimer* – долгожитель, *birthplace* – місце проживання, *middle-aged* – людина середніх років, *hometown* – родина, *school-leaver* – випускник школи, *lifetime* – тривалість життя, *housewarming* – новосілля, *old-timer* – старожил.

Про морфолого-синтаксичний спосіб формування демографічної лексики в англійській мові свідчать і її скорочені одиниці. Скорочення являє собою спосіб утворення лексичних одиниць, що здійснюється шляхом зменшення числа фонем або морфем у слів або словосполучень, що відбувається без зміни їх лексико-граматичного значення [10, с. 56], в результаті чого з'являються:

усічені слова / усічення (*clippings*) – *ret.* від *retired*, *ab* від *abortion* – аборт;

літерні / ініціальні аббревіатури (*alphabetic / initial abbreviations and acronyms*) – *m.* – *married* – *жонатий, заміжня*, *ann* – *annual* – *кожнорічний*, *B. P.* – *birth place* – *місце народження*.

Усічені слова поділяються на ті, що формуються шляхом збереження:

першої та останньої літери (*jr* – *junior* – *молодший*);

першої, середньої та останньої літери (*fet* – *forecast* – *прогнозування*, *ldg* – *місце проживання*);

двох початкових літер (*av* – *average* – *середнє число*);

трьох початкових літер (*dec* – *deceased* – *померлий*, *ret* – *retired* – *пенсіонер*);

трьох початкових і останньої літери (*adds* – *адреса*).

Літерні / ініціальні аббревіатури можна поділити на ті, що утворюються від:

першої літери слова (*M* – *male* – *чоловічий*, *m.* – *married* – *жонатий*);

перших літер словосполучення (*A. A.* – *alternative to abortion* – *альтернативний аборт*, *Abolish all abortion laws* – *відмінити всі закони про аборт*).

Зазначимо, що остання група скорочень, власне аббревіатур, є найбільш поширеною у демографічній лексиці, зокрема: *B. C.* – *birth certificate* – *свідоцтво про народження*, *B. P.* – *birth place* – *місце народження*, *CA* – *chronological age* – *хронологічний вік*, *GFR* – *general fertility rate* – *загальний коефіцієнт народження*, *TFR* – *Total fertility rate* – *сумарний коефіцієнт народження*, *DOB* – *date of birth* – *дата народження*, *DP* – *Displaced Person* – *вимушений переселенець, біженець тощо*.

Найбільш поширеними одиницями демографічної лексики є словосполучення, утворені синтаксичним шляхом. Вони представлені двома типами:

підрядними, утвореними, відповідно, підрядним зв'язком (*chronological age* – *хронологічний вік*, *de jure enumeration* – *юридичний перепис населення*, *civil data* – *дані про населення*);

сурядними, об'єднаними сурядним зв'язком (*population growth* – *прирост населення*, *employment rate* – *коефіцієнт зайнятості населення*).

Найбільш поширеними в англійській мові є демографічні словосполучки, що складаються з двох і трьох компонентів, наприклад: *total fertility* – *загальна народжуваність*, *natural population growth* – *природний ріст населення*. Найбільш продуктивними моделями формування дво- і трикомпонентних сполук є, за нашими спостереження, наступні:

Adj + N > N (*old age* – *літній вік*, *infant death* – *дитяча смертність*, *fertile age* – *дітородний вік*, *female cohort* – *жіночий контингент*, *extinct generation* – *вимерле покоління*, *double enumeration* – *підвійна реєстрація населення*, *complex family* – *сім'я, що складається з трьох і більше поколінь*, *complete enumeration* – *поголовний запис*, *civil data* – *дані про населення*, *demographic behavior* – *демографічна поведінка*, *endogenic age* – *природний вік*, *demographic inquiry* – *демографічне опитування*, *demographic factor* – *демографічний фактор*, *demographic evolution* – *демографічний розвиток*, *demographic event* – *демографічна подія*, *demographic cycle* – *демографічний цикл*, *demographic analysis* – *демографічний аналіз*; *decennial census* – *перепис, що проводиться з десятирічним інтервалом*);

$N + N > N$ (*check enumeration* – контрольний перепис, *baby bust* – падіння народжуваності, *family form* – утворення сім'ї, *kin group* – група, об'єднана родинними зв'язками, *birth control* – регулювання народжуваності, *birth curve* – крива народжуваності, *census family* – родина як одиниця врахування, *birth density* – щільність народження, *census data* – дані перепису, *census enumeration* – перепис населення, *census date* – дата проведення перепису, *family census* – перепис сімей);

$Adj + N + N > N$ (*mean birth interval* – середній інтервал народжуваності, *low status group* – група населення, що займає низьке соціальне становище, *logistic population growth* – ріст населення за логістичною кривою, *intermediate status group* – група населення, що займає проміжне суспільне становище, *limiting age distribution* – розподіл граничного віку).

Іншими моделями, за якими формуються сполуки демографічної сфери в англійській мові, є нищезазначені:

Part II $+ N > N$ (*estimated fertility* – оцінка народжуваності, *broken family* – сім'я без одного батька, неповна сім'я);

$Adj + N > N$ (*mean age* – середній вік, *national group* – група осіб однієї національності);

$N + N + N > N$ (*time comparability factor* – поправочний коефіцієнт для показників смертності, обчислених без урахування показників смертності, *survival rate formula* – формула показників доживання, *population density gradient* – градієнт щільності населення, *limit age curve* – крива граничного довіку, *family size distribution* – групування сімей за розміром).

Part II $+ N + N > N$ (*projected population growth* – прогнозований ріст населення, *closed population growth* – закрите населення, *prurist population* – населення без врахування міграції).

Зауважимо, що в досліджуваному шарі лексики англійської мови існують також чотирикомпонентні одиниці, наприклад: *zero stable age distribution* – класифікація населення за віком при фіксованому зрості, *public social protection system* – державна соціальна система захисту, *post neonatal mortality rate* – коефіцієнт постнеонатальної дитячої смертності, *hypothetical minimum of natural fertility* – можливий мінімум природної народжуваності, *age specific fertility rate* – віковий коефіцієнт народжуваності, *order specific fertility rate* – спеціальний коефіцієнт народжуваності за порядком народжуваності, *age specific mortality rate* – особливий віковий коефіцієнт кількості шлюбів, *age-sex marital status distribution* – групування населення за статтю, віком і сімейним станом.

Семантичний шлях формування англійськомовних лексичних одиниць, в тому числі й демографічної сфери, пов'язують із процесами вторинної номінації, що відбувається, в першу чергу, шляхом метафоричного переосмислення значення одиниць за суміжністю ознак і характеристик референтів, від яких вони походять та які позначають [11, с. 86]. Так, завдяки метафоризації до аналізованого шару англійськомовної лексики надійшли такі одиниці, як: *urban hot spots* – міські гарячі точки, *brain drain* – відтік мізків, *age sex pyramid* – віково-статеві піраміда тощо.

Важливість демографічних проблем і процесів для розвитку та збереження людства загалом зумовлює їх постійне обговорення на наукових конференціях, фіксацію у наукових працях різного рівня, що відбувається зокрема англійською мовою [12] та потребує перекладу різними мовами.

Зауважимо, що ключовим способом, за допомогою якого здійснюється переклад англійськомовної демографічної лек-

сики засобами української, є еквівалентний, який передбачає вживання «одиницю мовлення в мові перекладу, яка є максимально близькою за змістом (але не обов'язково тотожною) з одиницею мовлення мови оригіналу» [13, с. 279]: *abode* – дом, *житло*, *aging* – старіння, *bastardy* – народження позашлюбної дитини, *celibacy* – безшлюбність, *census* – перепис населення, *citizenship* – громадянство, *cohort* – вікова група, *overpopulation* – перенаселеність, *population* – населення.

Переклад окремих демографічних термінів здійснюється також транскодуванням, переважно адаптивним, завдяки якому «форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу» [13, с. 282]: *demography* – демографія, *deurbanization* – деурбанізація, *polygamy* – полігамія, *monogamy* – моногамія.

При відтворенні демографічних термінів англійської мови вживається також калькування – спосіб перекладу, при якому «відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові обирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику» [13, с. 286]: *be childless* – бути бездітним, *public opinion* – суспільна думка, *previous generation* – попереднє покоління, *parental leave* – декретна відпустка, *partial census* – частковий перепис.

Найчастіше калькування при перекладі демографічних термінів поєднується із транскодуванням:

euroorphan – євросирота, *reproductive period* – репродуктивний період, *demographic behavior* – демографічний вік, *collective immigration* – колективна імміграція, *ethnic homogeneity* – етнічна гомогенність (однорідність), *migration outflow* – міграційний відтік, *dynamic demography* – динамічна демографія, *demographic explosion* – демографічний вибух.

Окремі демографічні терміни англійської мови перекладаються описово. При описовому перекладі «слово, словосполучення ... замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення» [13, с. 297]: *baby-boomer* – дитина, що народилась під час післявоєнного демографічного вибуху, *decennial census* – перепис, що відбувається з десятирічним інтервалом.

Окремим способом перекладу деякі науковці вважають прийменниковий / безприймниковий переклад [11, с. 87]:

total number of births – загальна кількість народжень, *balance of migration* – баланс міграції, *registration of infants* – реєстрація новонароджених;

expected family size – очікувана кількість дітей у сім'ї, *parental law* – закон про батьківство.

Наведені приклади свідчать про вилучення та додавання прийменників при перекладі словосполук англійської мови. Зауважимо, що при їх передачі вживаються також перекладацькі трансформації, що являють собою «різного роду зміни елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови переклад та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [13, с. 300].

Так, останній із наведених прикладів свідчить про те, що при відтворенні демографічної терміносполуки було застосовано трансформацію перестановка слів *parental law* – закон про батьківство. За нашими спостереженнями, трансформація перестановка слів досить широко використовується при відтворенні демографічної лексики англійської мови, наприклад: *family*

planning program – програма планування сім'ї, *morality estimate* – оцінки смертності, *birth curve* – крива народжуваності.

Переклад більшості терміносполук сфери вимагає вживання комплексних трансформацій, що є власне поєднанням декількох простих. Найбільш поширеними з них є перестановка та додавання слів: *demographic forecaster* – спеціаліст з соціально-демографічного прогнозування, *prevention programme* – програма запобігання хвороб. Вибір правильного способу перекладу чи перекладацької трансформації зумовлений загальною компетентністю перекладача та знанням ним сфери перекладу.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, англійськомовна демографічна лексика слугує засобом позначення фахових понять сфери демографії. Творення її здійснюється морфологічним, морфолого-синтаксичним, семантичним і синтаксичним шляхом. Найбільш поширеними є лексичні одиниці, утворені синтаксичним шляхом, які містять два та три компоненти у своєму складі та будуються за моделями Adj + N > N, N + N > N, Adj + N + N > N. Переклад демографічної лексики англійської мови здійснюється за допомогою перекладацьких еквівалентів, транскодування, калькування, описово, перекладацьких трансформацій. **Перспективи подальших досліджень** полягають у вивченні лінгвокультурних характеристик англійськомовної демографічної лексики.

Література:

1. Куц Е. О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2015. Вип. 692. С. 308–313.
2. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
3. Мицкан Д. А., Камишова Т. М. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. Т. 2. С. 4–8.
4. Мігай Н. В., Камишова Т. М. Англійськомовна термінологія сфери освіти та її епонімічні одиниці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 48. Том 2. С. 9–12.
5. Lundquist J. H., Andertom D. L., Yaukey D. *Demography: The Study of Human Population / 4-th ed.* Long Grove, Illinois : Waveland Press, 2015. 476 p.
6. Муромцева Ю. І. *Демографія : навчальний посібник*. Київ : Кондор, 2006. 300 с.
7. *Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by Ch. T. By Onions*. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 1312 p.
8. Larson M. L. *Borrowings in the English Language*. Lanham and N. Y. : University Press of America, 1984. 586 p.
9. Немус О. А., Бялик В. Д. Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 27–35.
10. Дубічинський В. В., Васенко Л. А. *Прикладне термінознавство : навчальний посібник*. Харків : НТУ «ХП», 2003. 145 с.
11. Беженар І. В., Куц Е. О. Англійськомовні метафоричні терміни сфери освіти та їх переклад українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 6. Ч. 1. С. 85–89.
12. Preston S., Heveline P., Guilot M. *Demography: Measuring and Modeling*. Hoboken, New Jersey : Wiley-Blackwell, 2000. 320 p.
13. Карабан В. І. *Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.

Kamyshova T., Shevchuk D. Ways of forming and translating of English-language demographic lexics

Summary. The article is devoted to the analysis of English-language demographic lexics. In this regard the notion of demographic lexics is defined, ways, models, elements and components of forming of English-language demographic lexics are determined in the article. Attention is given in it to the analysis of ways and transformations of translation of units of the analyzed terminology into the Ukrainian language.

Demographic lexics are used for designation of notions connected with peculiarities, patterns and processes of development of population. It is formed morphologically, morphologically and syntactically, semantically and syntactically. Affixal, namely prefixal and suffixal, is rather productive morphological way of forming of English-language demographic lexics. Its units are also formed with the help of compounding and shortening that are morphological and syntactic ways of forming of these units, as well as metaphorically, i.e. one of semantic ways of their forming.

The most widespread units of English-language demographic lexics are word combinations, formed syntactically. Such units are represented by coordinate and subordinate word combinations. Two- and three-component units, formed on the basis of models Adj + N > N, N + N > N, Adj + N + N > N, dominate among other word combinations of the English-language demographic vocabulary. These word combinations are also formed on the basis of models Part II + N > N, Adj + N > N, N + N + N > N, Part II + N + N > N. Four-component word combinations also exist in the analyzed vocabulary.

Translation of units of English-language demographic lexics is carried out by means of Ukrainian equivalents, transcoding, namely adaptive, calquing often combined with adaptive transcoding, descriptively, by means of adding or omitting prepositions. Transformation translation of the English-language demographic lexics is revealed by simple and complex transformations, consisting of simple ones. The most widespread transformation used for translation of English-language word combinations of the sphere of demography is transposition. Transposition and adding of words are the most widespread simple transformations used as parts of complex ones.

Key words: the English language, demographic lexics, calquing, description, prefixation, ways of forming and translating.